

Bartos Fruzsina (1981) egyiptológus, assziriológus, doktorjelölt az ELTE BTK Egyiptológia Doktori Programján, a thébai TT 65 számú sírban folyó feltárás munkatársa. Kutatási területe az Újbirodalom adminisztrációja, valamint a későkori temetkezés.

Sírkúpok és tulajdonosaik

Hivatalnokok a thébai nekropoliszban

Bartos Fruzsina

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Egyiptológiai Tanszékének egyik régészeti koncessziójához tartozó, thébai TT 65 számú sír feltárása 1995-ben vette kezdetét, és azóta is megszakítás nélkül folynak ásatási munkálatok a Nílus nyugati partján található thébai nekropoliszban, az ókori egyiptomi társadalom elitjének temetkezési területén. A koncesszió a nekropolisz központi területének, Sheikh Abd el-Gurna dombjának északkeleti lejtőjén helyezkedik el. Bár a kutatás középpontjában a TT 65 számú sír áll, a koncesszió a sír környékének területét is magában foglalja, ahol több, már korábban ismert, valamint legalább két újonnan, az ásatások megkezdése óta felfedezett temetkezési hely (sír, illetve akna) is található. Az elmúlt közel negyed évszázad alatt a feltárási munkálatok során nagy mennyiségben kerültek elő leletek, a leghétköznapibb temetkezési tárgytípusoktól kezdve az egészen különlegesekig.

Jelen írás ezek közül a tárgytípusok közül egy előfordulását tekintve mindenképpen hétköznapinak nevezhető, a temetkezési helyen belüli elhelyezését és funkcióját illetően azonban mind a mai napig némiképp enigmatikus temetkezési tárgyon, illetve a rajta szereplő szöveges forrásokon keresztül igyekszik bepillantást nyújtani a nekropolisz „lakóinak” evilági életébe, hivatali előmenetelébe, társadalmon belül elfoglalt helyzetébe.

A sírkúpok kialakítása

Fizikai megjelenésüket tekintve a sírkúpok túlnyomó többsége hasonló: égetett agyagból készült kúp alakú tárgyak, lapos, kerek fejrészrel és elkeskenyedő véggel. A kerek fejrész lehetett sima (1. kép), vagy az agyag kiégetése előtt egy feliratos pe-

1. kép. Pecsét nélküli sírkúp.

Théba, Középbirodalom, 11. dinasztia, kb. Kr. e. 2080–1940
(© Metropolitan Museum of Art, New York, Inv. No. 13.185.9)

2. kép. Amenemhab sírkúpja. Théba, Újbirodalom,

18. dinasztia, I. Amenhotep uralkodása, Kr. e. 1514–1494
(© Metropolitan Museum of Art, New York, Inv. No. 13.180.51)

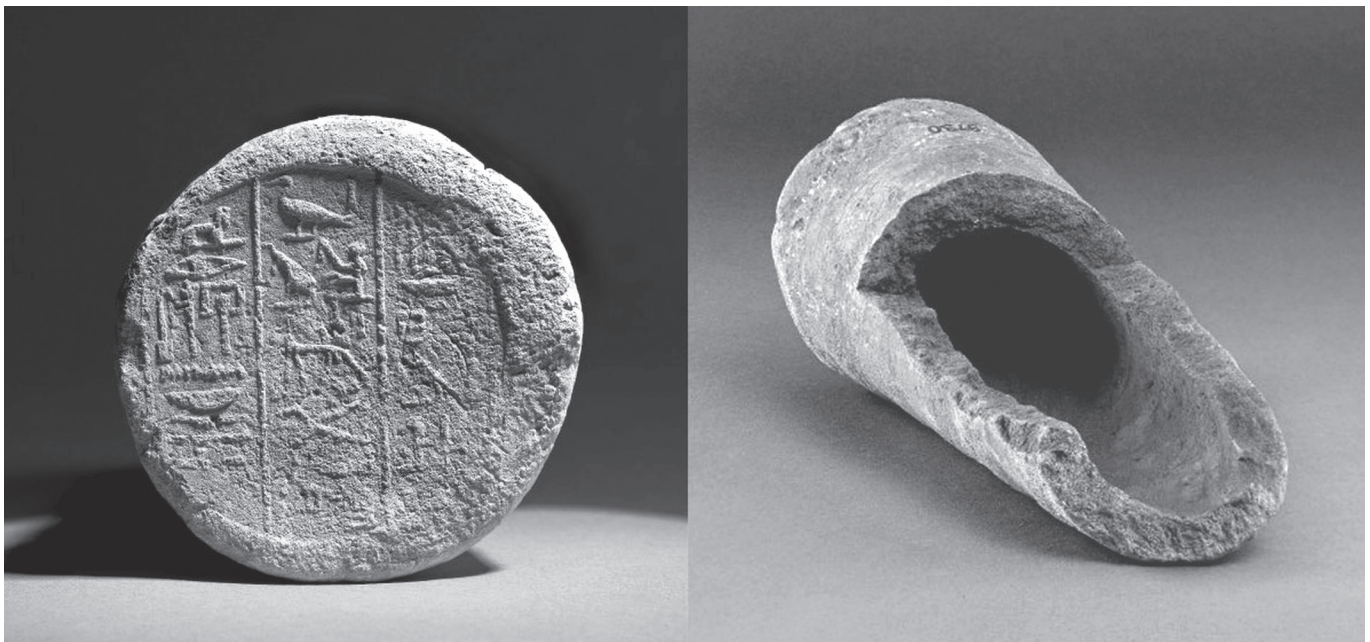
3. kép. Ibi sírkúpja. Újbirodalom,
18–20. dinasztia, kb. Kr. e. 1539–1077
(© Museum of Fine Arts, Boston, Inv. No. 72.1814)

5. kép. Amenemopet sírkúpja. Valószínűleg Théba, Újbirodalom,
18–20. dinasztia, kb. Kr. e. 1539–1077
(© Museum of Fine Arts, Boston, Inv. No. 72.1785)

cséttel nyomhattak rá (2. kép). A pecséten leggyakrabban az adott sírkúp tulajdonosának neve és címei olvashatók, illetve ezt kiegészítve megjelenhet rajta filiáció, a tulajdonos házastársának neve, egyes esetekben – a feliratot kiegészítendő – figurális motívumok, amelyek magát a sírkúp tulajdonosát vagy adorációs jeleneteket ábrázolnak (3. kép). A pecsét és ezzel együtt a sírkúp fejének mérete is tulajdonosonként, azaz típusonként eltérő, a rajta szereplő felirat hosszúságának, illetve a dekoráció nagyságának megfelelően, átmérőjük átlagosan körülbelül 5 cm és 9 cm között váltakozik. Hosszúságuk szin-

tén típusonként változó, átlagosan körülbelül 15 cm és 50 cm között van (ez alól kivételt képez egy szokatlan, félgömb alakú típus, amelynek magassága 2 cm és 3 cm közé esik). A sírkúpokat legtöbbször kézzel formázták meg. Az agyag számos esetben megőrizte felszínén a készítő ujjainak lenyomatát, ezáltal rekonstruálni lehet, hogy a készítő hogyan, sőt azt is, hogy melyik kezében tartotta a sírkúpot, miközben a pecsétet a fejbe nyomta. Egyes sírkúpokat azonban korongon készítették, így belsejük üreges maradt, külsejükön pedig az edényekéhez hasonló korongolási vonalak találhatók (4. kép).¹ Számos eset-

4. kép. Szaneh sírkúpja. Théba, Újbirodalom, 18–20. dinasztia, kb. Kr. e. 1539–1077
(© The Trustees of the British Museum, London, Inv. No. EA9730)

6. kép. Kaemamun és fia, Szeqed sírkúpja. Théba, Újbirodalom, 18. dinasztia,
III. Thotmesz uralkodása, Kr. e. 1457–1425
(© The Hunterian Museum and Art Gallery, Glasgow, Inv. No. GLAHM D.1925.63)

ben a sírkúpok pecsétetes fejrészére és részben vagy egészben a sírkúp testére égetés után piros festéket vittek fel, élénkebbé téve ezáltal az agyag vörösesbarna színét (5. kép). Léteznek azonban a fentiekben leírtaktól eltérő formájú sírkúpok is, például amelyeknek a teste hengeres helyett szögletes kialakítású (6. kép), vagy a testen egy helyett két pecséttel ellátott fej ágazik el (7. kép). Ezek azonban nem gyakoriak, számuk a hagyományos kialakítású sírkúpokhoz képest elenyésző.

A sírkúpokkal azonos kategóriába tartoznak – és a különleges típusokhoz képest jelentősen gyakoribb előfordulást mutatnak – a sírkúppecséttel ellátott téglák. Anyagukat tekintve ugyanolyan összetételű agyagból készültek, mint a kúpok, kialakításuk azonban négyyszögletes vagy háromszög keresztmetszetű téglatest, amelyeknek egy vagy több keskenyebb oldalát díszítették pecsétekkel, és ezeket ugyanúgy piros festékkel színezték, mint a sírkúpok fejrészét (8. kép).

A sírkúpok és a pecsétetes téglák (a továbbiakban az egyszerűség kedvéért mindkettőt összefoglalóan sírkúpként említem) előkerülésének földrajzi megoszlása csaknem kizárólag thébai jelenlétet mutat, az eddig előkerült példányok legnagyobb hányada az itteni nekropolisz területéről származik. Emellett további felső-egyiptomi és szudáni lelőhelyen is napvilágra került néhány darab, például Naga ed-Deir, Abydos, Dendara, Naqada, Armant, Rizeiqât, Tod, Gebelein, ed-Dêr, Kuban, Aniba, Abu Simbel, Tombos területén.² Használatuk időben egy mintegy 1500 éves periódust ölel fel.³ A pecsét nélküli sírkúpok már a Középbírodalomban a 11. dinasztia korai szakaszától, Kr. e. 2080 körül⁴ jelen vannak a thébai nekropoliszban, és még az Újbirodalom korában is alkalmazták őket, a pecséttel ellátott sírkúpokkal párhuzamosan.⁵ A pecsétetes sírkúpokat csaknem ezer éven keresztül, változó intenzitással,⁶ a 18. dinasztiától egészen a 26. dinasztiáig, kb. Kr. e. 1539 és 526 között használták.

7. kép. Dzsehuti sírkúpja.
Théba, Újbirodalom, 18. dinasztia, Hatsepszut –
III. Thotmesz uralkodása, Kr. e. 1479–1425
(© The Hunterian Museum and Art Gallery, Glasgow, Inv. No.
GLAHM D.1925.63)

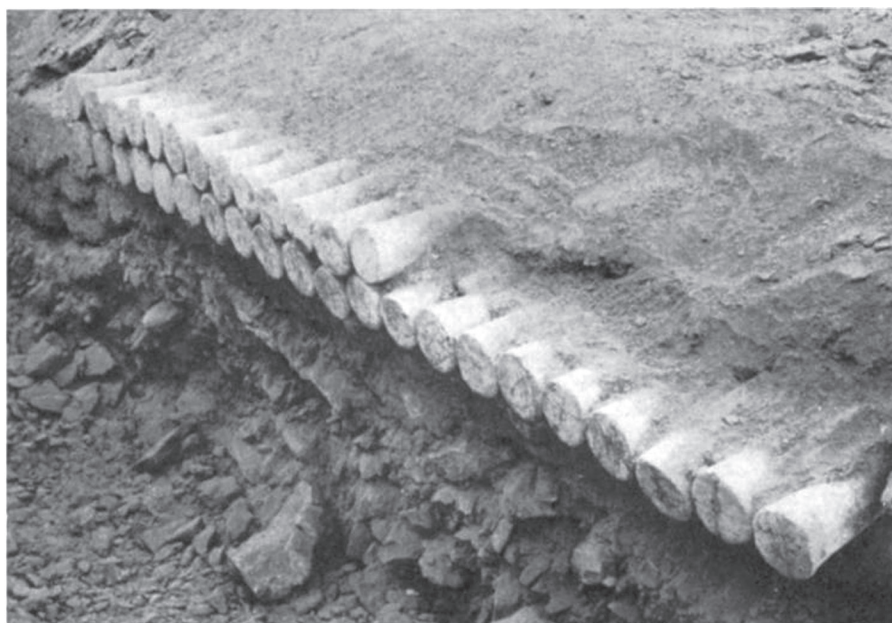

8. kép. Paszer sírkúpja. Théba, Újbirodalom, 18. dinasztia, II. Amenhotep uralkodása, Kr. e. 1425–1400
(© Museum of Fine Arts, Boston, Inv. No. RES.72.336)

A sírkúpok funkciója

A sírkúpok funkciójára vonatkozóan számos különféle elmélet látott már napvilágot.⁷ A legnépszerűbb magyarázatok között szerepel a pecsételőként való használat,⁸ a tulajdonos sírkerületének kijelölésére szolgáló funkció, illetve az elhunyt számára túlvilági ellátmányként szolgáló szimbolikus áldozati kenyérként történő értelmezés is.⁹ Néhányan a nap szimbolikus megjelenítésének tartják őket.¹⁰ A legvalószínűbb magyarázat azonban a sírok építészeti kivitelezésével van összefüggésben. A sírkúpokat ebben a kontextusban értelmezik egyrészt építészeti díszítőelemként,¹¹ másrészt a tetőgerenda mint építészeti elem szimbolikus megjelenéseként,¹² harmadrészt – egy funkcióbeli változást magában foglaló magyarázat szerint – használatuk korábbi szakaszában a tetőgerenda megjelenítéseként, majd a későbbiekben a sír tulajdonosának névhordozójaként.¹³ Boyo Ockinga ez utóbbi értelmezése több szempontból is meggyőző, mivel így értelmezhetővé válik a kétfajta, a pe-

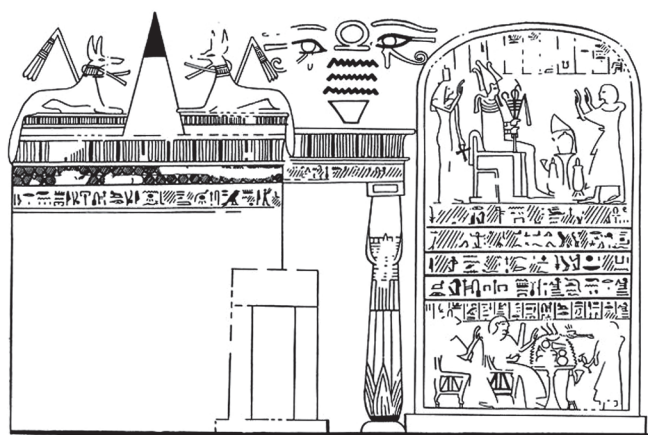
csét nélküli és a pecséttel ellátott sírkúpok használata és időbeli eloszlása is. Az óegyiptomiak elképzelése szerint a sír az elhunyt túlvilági otthonaként szolgált és megjelennek rajta az evilági lakóházak külső jegyei. Amennyiben elfogadjuk, hogy a sírkúpok először a lakóházak tetőgerendáinak a homlokzatból kiálló végeit igyekeztek imitálni, érthetővé válik egyrészt a fejrészükre felvitt vörös szín, amely a fa színét volt hivatott reprezentálni, valamint a pecsét hiánya is. A pecsét megjelenése a funkció változását jelezheti, amikor már nem pusztán építészeti elemként, hanem a sírtulajdonos nevének feltüntetésére szolgáló további lehetőségként tekintettek rá. Ockinga elképzeléséhez társítanám azt a korábbi felvetést, miszerint a sírkúpok az elhunyt sírkerületének kijelölésére is szolgáltak. Mivel az ókori egyiptomiak számára a név fennmaradása jelentette többek között a túlvilági élet, illetve a halotti kultusz továbbélésének feltételét, a sír területén elhelyezkedő számos sírkúp kézenfekvő megoldásként szolgált a név minél több-szöri feltüntetésére. Megjegyzendő azonban, hogy a sírkúpok

9. kép. In situ talált pecsét nélküli sírkúpok sora egy sír bejárata felett. Théba, Középbírodalom, 11. dinasztia, kb. Kr. e. 2080–1940
(Winlock 1928, 23, fig. 4 és 5 nyomán)

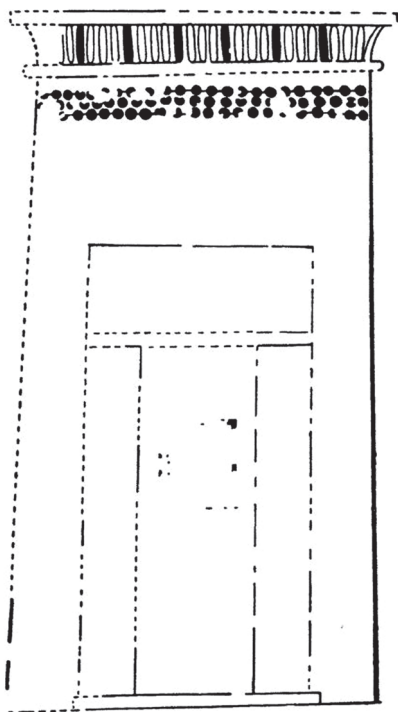

10. kép. Agyagmodell. El Kab, Középbiródalom, kb. Kr. e. 2080–1760
(© Petrie Museum of Egyptian Archaeology, Inv. No. UC18400)

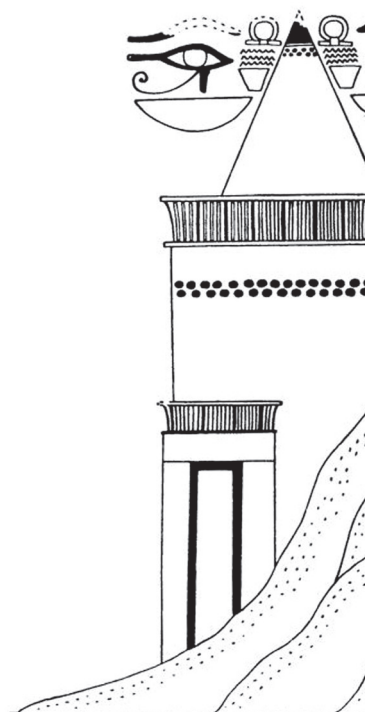

11. kép. Nefrenpet sírja. TT 178, Théba, el-Khokha, Újbiro dalom, 19. dinasztia, II. Ramszesz uralkodása, Kr. e. 1279–1213
(Davies 1938, 29, fig. 8 nyomán)

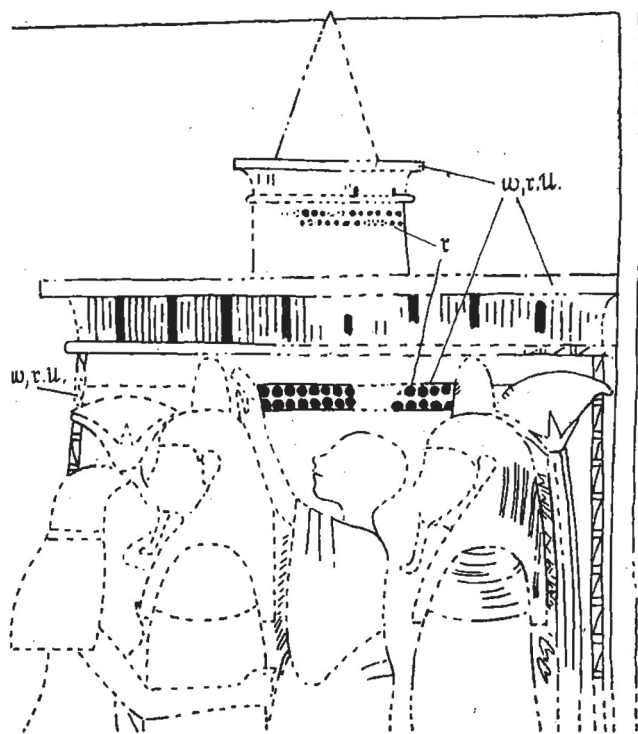
sírhomlokzaton való tényleges elhelyezése nagyrészt közvetett bizonyítékokon alapul, ugyanis csupán néhány példa, illetve utalás ismert korábbi ásatások során *in situ* előkerült sírkúpokra¹⁴ (9. kép). Az elképzelést mindazonáltal olyan, a régészeti feltárások során előkerült leletek is alátámasztják, mint például homlokzati vályogtéglá maradványok és a bennük talált, sírkúp formájú és méretű lyukak,¹⁵ vagy agyagból készült sírmoldellenek a bejárat felett a homlokzaton, illetve a sír udvarának kerítőfalán megfigyelhető kis körök¹⁶ (10. kép). Mindemellett a sírfalak festett díszítésén, a temetési jelenetben magának a sírnak az ábrázolásán a homlokzaton látható apró, frízszerűen elhelyezkedő pöttyök szintén minden bizonnyal sírkúpokat imitálnak (11–15. képek). Mindezek arra mutatnak, hogy a sír

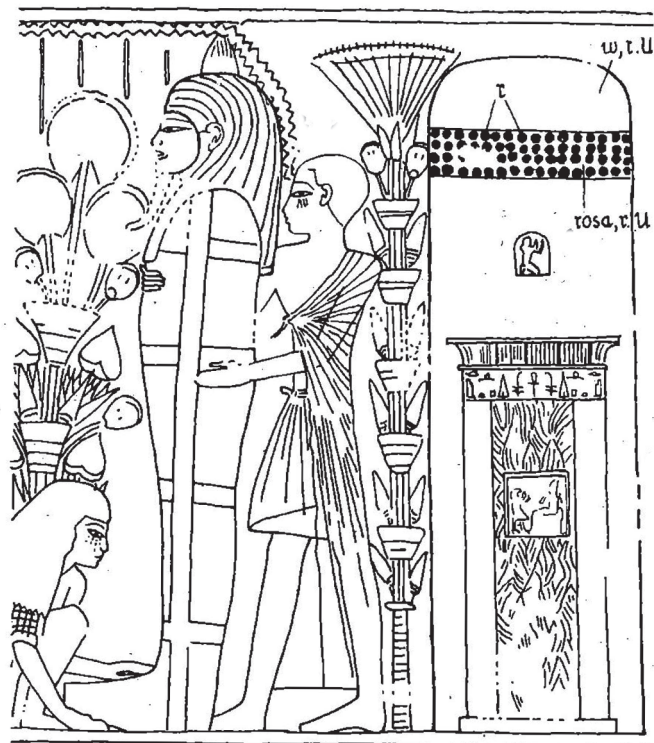
12. kép. Ramosze sírja. TT 55, Théba, Sheikh Abd el-Gurna, Újbiro dalom, 18. dinasztia, III. Amenhotep – Ekhnoton uralkodása, Kr. e. 1390–1336 (Davies 1938, 27, fig. 3 nyomán; a sír publikációját lásd: Davies 1941; a sír ábrázolásához ugyanitt pl. XXIII)

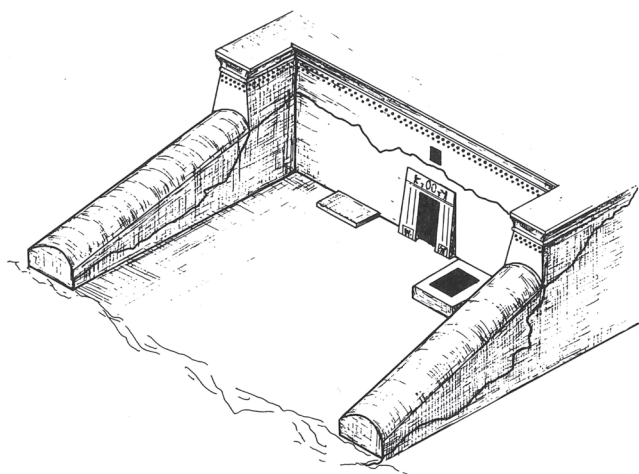
13. kép. Raja sírja. TT 159, Théba, Dra Abu el-Naga, Újbiro dalom, 19. dinasztia, Merneptah uralkodása, Kr. e. 1213–1203
(Davies 1938, 32, fig. 14 nyomán)

14. kép. Neferhotep sírja. TT 49, Théba, el-Khokha, Újbirodalom, 18. dinasztia, Aj uralkodása, Kr. e. 1323–1320 (Borchardt 1934, 28, Abb. 2. nyomán; a sír publikációját lásd: Davies 1933, a sír ábrázolásához ugyanitt pl. XXIV)

15. kép. Nebamun és Ipuki sírja. TT 181, Théba, el-Khokha, Újbirodalom, 18. dinasztia, III. Amenhotep uralkodása, Kr. e. 1390–1353 (Borchardt 1934, 28, Abb. 4. nyomán; a sír publikációját lásd: Davies 1925, a sír ábrázolásához ugyanitt pl. XIX, XX)

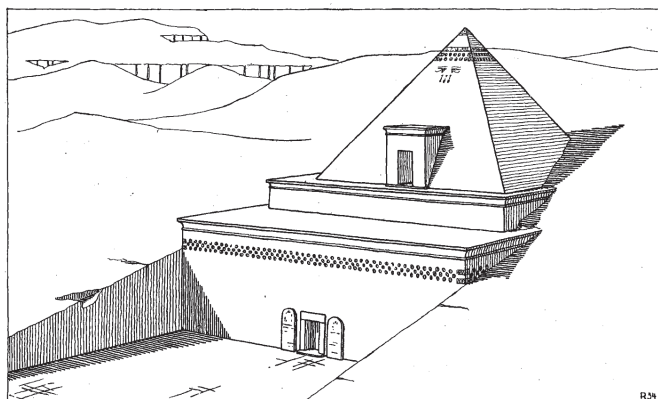
16. kép. Rekonstrukciós rajz Kampp 1996, 78, fig. 67. nyomán

sziklából kialakított homlokzata elé egy vályogtéglából készült felfalazás került, amelyen a plasztikus elemeket, a tóruszt és a párkányzatot is kialakították. Ezen elemek alatt kapott helyet a sírkúpok több sora (16–18. kép). A sírkúppecsétekkel ellátott agyagtéglák is ebben a kontextusban, a sarkok vagy a tórusz kialakításánál kaptak szerepet.

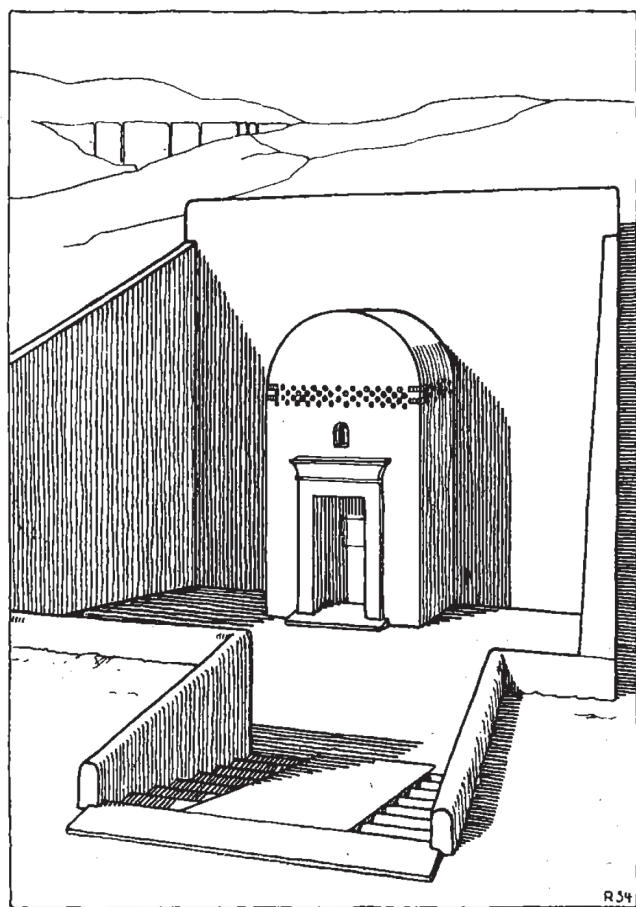
A sírkúpok előkerülése

A thébai nekropoliszban a dokumentált ásások során talált sírkúpok előkerülési helye koncentrikus mintát mutat. Ez a minta jól megfigyelhető azokban az esetekben, amelyeknél a sírtulajdonos sírja ismert: a sírkúpok a legnagyobb számban a sír udvaráról, udvari aknájából, belső helyiségeiből, illetve közvetlen környezetéből kerültek elő, valamint kisebb számban a sír néhány száz méteres körzetéből, és számuk a távolság növekedésével fokozatosan csökken. Azokban az esetekben, amelyekben a sírkúp tulajdonosának sírja egyelőre még ismeretlen, az előkerülési minta vizsgálata segíthet meghatározni azt a szűkebb területet, ahol az adott sír elhelyezkedhetett, azonban vagy még nem tárták fel, vagy a már feltárt sírok közül még nem sikerült azonosítani és tulajdonoshoz kötni.

A TT 65 számú sírban és annak környékén az ásási munkálatok megkezdése óta 448 sírkúp került napvilágra. A korpusz két nagy csoportra osztható: egyrészt az ásási munka kezdetekor a sírban talált, ott felhalmozott sírkúpokra (330 darab); másrészt a sír egyes helyiségei, valamint az udvar, a környező sírok és a domboldal törmeléktől való megtisztítása során előkerült sírkúpokra (118 darab). Az előbbi csoportot a korábbi korok ásatói hagyták maguk után; a sír ugyanis a 19–20. század fordulóján és a 20. század elején korabeli kutatók raktárául szolgált, akik itt helyezték el a környéken összegyűjtött leleteket.¹⁷ Az utóbbi csoport darabjai pedig az évszázadok során a domboldalt befedő természetes, illetve korabeli ásásokok-

17. kép. Rekonstrukciós rajz Borchardt 1934, 29,
Abb. 5 nyomán

18. kép. Rekonstrukciós rajz Borchardt 1934, 29,
Abb. 7 nyomán

ból származó törmelékhalomból kerültek napvilágra. Érdekes tény, hogy a TT 65 számú sír közvetlen közelében lévő sírok közül a tőle északra található TT 64 számú sír tulajdonosának, Heqaernehehnek a korpuszban lévő 100 darab sírkúpja közül 98-at a sírban találtunk, és csupán 2 került elő az ásatás során, míg a sírtól délre lévő, TT 66 és TT 67 számú sírok esetében az arány éppen fordított: tulajdonosaiknak, Hapunak, illetve Hapuszenebnek a korpuszban lévő 4, illetve 61 sírkúpja közül a sírban Hapuszenebtől csupán 1 darab sírkúpot találtunk, ezen kívül a két tulajdonos összes sírkúpja az ásatás során került elő.

A korpusz legnagyobb része viszonylag jó állapotban maradt fenn, a pecsétfeliratok többnyire jól olvashatók és azonosíthatók, bár a legtöbb sírkúp a test elkeskenyedő részének felénél-háromnegyedénél eltört. Az ásatáson előkerült sírkúpok közül a pecsétek alapján 389 köthető konkrét személyhez. A többi sírkúp esetében a pecsét vagy nem olvasható, vagy erendően hiányzik róla. A sírkúpok túlnyomó többsége az Új-birodalomból, a 18. dinasztia középső időszakából származik, ez közelebről meghatározva a Hatsepszut és III. Amenhotep uralkodása, vagyis kb. a Kr. e. 1479 és 1353 közötti időszakot jelenti.

A korpusz sírkúptulajdonosainak néhány példája

Összesen 26 sírtulajdonos azonosítható a pecsétfeliratok alapján, 24 esetben csak férfi tulajdonos jelenik meg, két esetben pedig férj és feleség együtt szerepel rajtuk. Egyazon sírtulajdonosnak számos egyforma sírkúpja lehetett, a korpuszban a legnagyobb darabszám ugyanazon sírkúptípusból 148 darab, amelyek egy Min nevű hivatalnokhoz tartoztak, akinek eddig még nem azonosították a sírját. A pecsétfeliratokon a tulajdonosok nevei mellett összesen 95 hivatali cím, udvari cím, valamint tiszteletbeli cím jelenik meg.¹⁸ Ezekben belül 54 különböző titulus azonosítható, a legmagasabb rangoktól, mint a vezír vagy Amun első prófétája, a ranglétra alján elhelyezkedőig, mint az írnok vagy az *uab*-pap. Az előkerült sírkúpok rendkívül nagy száma mellett ez a tény szintén azt bizonyítja, hogy a sírkúp egy mindenki számára elérhető, rendkívül népszerű és széles körben használt temetkezési tárgy volt.

A korpuszban szereplő sírkúpokon azonosított titulusok száma már önmagában is soknak tűnhet, mégis elenyészőnek mondható ahhoz képest, ahány titulus az egyes személyek sírjában, illetve emlékművein megjelenik: a III. Thotmesz (Kr. e. 1479–1425) alatt szolgáló Szennefernek, a TT 99 számú sírtulajdonosának például összesen 47 különböző udvari és hivatali, valamint 61 tiszteletbeli címe azonosítható sírjában, szobrain és egyéb emlékművein. Ez természetesen nem azt jelentette, hogy Szennefer ezt a mintegy 100 címet egyszerre viselte volna, és mindegyikhez hivatali funkció is járt. A titulusok közül a legtöbb, főleg a tiszteletbeli címek esetében, csupán egyszer fordul elő, de több olyan cím is van közöttük, amelyet négyszer, hatszor vagy akár tízszer is említnek. Ez egy igen általános és régi jelenség az ókori Egyiptomban, és nyilvánvalóan központi eleme volt az egyiptomi udvar és adminisztráció működésének.¹⁹ Néhány cím esetében, amely kétségtelenül valós funkciót jelentett, rendszeresen viselték és az adminisztráció meghatározott szegmenséhez tartozott, a vele járó tevékenységi körök többé-kevésbé ma is felismerhetők és értelmezhetők. Ezek alkotják a hivatali címek csoportját.

Jó néhány címhez azonban, jelentésük alapján, vélhetően egyáltalán nem, vagy nem feltétlenül tartozott meghatározott tevékenységi kör vagy adminisztratív funkció. Esetenként ezek elég ritkák és különlegesek is, mai ismereteink szerint nehezen vagy egyáltalán nem értelmezhetők. Ezek a címek általában a szolgálatért járó elismerések voltak, és sok esetben többet jelentettek a viselőjüknek, mint csupán az uralkodói kegy jelét, nevezetesen egy kényelmes hivatali vagy javadalmat, amely-

hez anyagi javak is társultak, minden különösebb kötelesség vagy feladatkör nélkül. Jelentőségüket az uralkodói udvarban, az uralkodó környezetében elfoglalt pozíció határozta meg, az uralkodóval való személyes kapcsolatot hangsúlyozták. Ezek az udvari címek vagy rangok.

A titulások harmadik csoportját a tiszteletbeli címek vagy epithetonok alkotják, amelyek alapvetően az egyén tulajdonságairól és viselkedéséről dicsérő módon nyilatkozó szavak. Ezek az elhunyt személy önábrázolásának szerves részei, általában önnön fontosságát és nagyszerűségét hangsúlyozza.²⁰

Mivel a sírokból található ábrázolások és feliratok, valamint az emlékművek legfontosabb célja az elhunyt evilági fontosságának, az uralkodó szolgálatában való hasznosságának hangsúlyozása volt, egy ókori egyiptomi hivatalnok esetében sosem egyszerű elkülöníteni egymástól a címek különböző típusait, és ezáltal hivatali pályafutásának egyes állomásait, hiszen az általa viselt címek sokfélesége ugyanannyira tükrözi egész karrierje alatt betöltött fontosságát, mint az irányítása alatt álló intézményeket vagy anyagi javakat.

Mindemellett szem előtt kell tartanunk, hogy a hivatali, az udvari és a tiszteletbeli címek közötti határvonal igen vékony, ennek következtében nem szabad túlértékelni bizonyos címek adminisztratív jelentését, jelentőségét. Szintén nehéz megállapítani, hogy egy hivatalnok meddig viselt egy-egy címet, illetve hogy egy-egy pozícióról előléptetés miatt vagy egyéb okból köszönt-e le. Nem alaptalan azonban az a feltételezés, hogy az elhunyt számára azoknak a címeknek van a legnagyobb jelentősége, illetve azokat a hivatalokat viselte jelentősebb ideig, amelyeket a leggyakrabban említ az emlékművein.

Szennefer öt leggyakrabban szereplő címe számos alkalommal felbukkan felirataiban; az *jmj-r3 sd3wtj.w*, a 'pecsétőrök felügyelője' 40-szer, az *jrj-p^t*, 'a pat-hoz tartozó'²¹ és a *h3ty-^c*, 'herceg', amely a két legmagasabb udvari rang, és amelyeknek fordítása kétséges, illetve változó,²² 30-szor, a *smr w^ttj*, 'egyetlen barát' 14-szer, a *sd3wtj bjtj*, 'Alsó-Egyiptom pecsétőre' pedig 13-szor fordul elő. Az *jmj-r3 sd3wtj.w*, a 'pecsétőrök felügyelője' tényleges funkcióval bíró hivatali cím az uralkodó személyes vagyonát és erőforrásait felügyelő hivatalnokot jelölte. A másik négy udvari cím volt, az *jrj-p^t* és a *h3ty-^c* a legmagasabb, a *sd3wtj bjtj*, 'Alsó-Egyiptom pecsétőre' pedig a harmadik legmagasabb. Szennefernek a korpuszban két különböző sírkúpja is található, amelyeken szintén szerepelnek ezek a címek. A két sírkúp felirata:

*jrj-p^t h3ty-^c sd3wtj bjtj smr w^ttj r3 shrr m t3 r dr=f
jmj-r3 sd3wtj.w sn-nfr whm ^cnh nb jm3h jrj-p^t, h3ty-^c*

Alsó-Egyiptom pecsétőre, egyetlen barát, a száj, aki megnyugvást ad az egész országban, a pecsétőrök felügyelője, Szennefer, az újjászületett, az ellátmány ura.

*jm3hy-hr wsjr jrj-p^t h3ty-^c sd3wtj bjtj smr w^ttj jmj-r3 sd3wtj.w
sn-nfr m3^c-hrw*

Ellátott Ozirisz előtt, a pat-hoz tartozó, herceg, Alsó-Egyiptom pecsétőre, egyetlen barát, a pecsétőrök felügyelője, Szennefer, az igazhangú.

Maga a tény, hogy egy hivatalnoknak két vagy három különböző pecséttel ellátott sírkúpja is volt, nem számít különlegességnek. Szennefer egyik hivatali utódának, a II. Amenhotep (Kr. e. 1425–1400) alatt szolgáló Amenemhatnak is több, szám szerint három különböző feliratú sírkúpja volt. Szenneferhez képest lényegesen kevesebb címet ismerjük, mintegy 5 hivatali, 6 udvari, és 6 tiszteletbeli címmel rendelkezik a fennmaradt források alapján. A leggyakrabban használt címei között felbukkannak a Szennefernél már megismert, „a pat-hoz tartozó”, „herceg”, „egyetlen barát”, „Alsó-Egyiptom pecsétőre” címek, amelyek mellett papi címek is megjelennek, mint „Amun főpapja”, „Amun házának birtokfelügyelője” és „Felső- és Alsó-Egyiptom prófétáinak előljárója”. A három sírkúptípusból kettő ebben a korpuszban is szerepel, a feliratuk a következő:

*jm3hy-hr wsjr jrj-p^t h3ty-^c sd3wtj bjtj smr w^ttj jmj-r3 hm.w-ntr
n.w sm^cw mh^w hm-ntr tpj n jmn jmn-m-h3t*

Ellátott Ozirisz előtt, a pat-hoz tartozó, herceg, Alsó-Egyiptom pecsétőre, egyetlen barát, Felső- és Alsó-Egyiptom prófétáinak előljárója, Amun főpapja, Amenemhat.

*jm3hy-hr wsjr jrj-p^t h3ty-^c sd3wtj bjtj smr w^ttj jrj-rd.wj n nb
t3.wj hm-ntr tpj n jmn jmn-m-h3t*

Ellátott Ozirisz előtt, a pat-hoz tartozó, herceg, Alsó-Egyiptom pecsétőre, egyetlen barát, a Két Ország urának kísérelője, Amun főpapja, Amenemhat.

A harmadik sírkúptípuson pedig szinte ugyanez olvasható:

*jm3hy-hr wsjr jrj-p^t h3ty-^c sd3wtj bjtj smr w^ttj mh jb n nb
t3.wj hm-ntr tpj n jmn jmn-m-h3t*

Ellátott Ozirisz előtt, a pat-hoz tartozó, herceg, Alsó-Egyiptom pecsétőre, egyetlen barát, a Két Ország urának bizalmasa, Amun főpapja, Amenemhat.

Amint látható, a három felirat csupán egyetlen címben tér el egymástól: két sírkúpon egy tiszteletbeli cím, egy sírkúpon pedig egy magas papi cím szerepel. Az eltérés egyik lehetséges magyarázata a sírkúpok készítésének időbeli különbsége. Mivel az ókori egyiptomiak még életük javában elkezdték az előkészületeket a túlvilági életre és evilági emléküket fenntartására, sírjukat és temetkezési tárgyaikat is idejekorán elkészítették. Ez természetesen hosszadalmas folyamat volt, ami alatt életükben és hivatali előmenetelükben is változások következhetek be, amelyeket a tárgyi emlékeiken is megörökítettek. Egy ilyen hivatali előmenetelnek lehet nyoma az a sírkúpfelirat, amely a papi címet említi, és amelyet a másik két, már korábban elkészült sírkúptípus mellett utólag kellett gyártani. Mindez természetesen csak feltételezés. Ennél bizonyosabb azonban a hivatali ranglétrán való előrelépés miatti új sírkúpok készítésének ténye a III. Thotmesz és II. Amenhotep alatt hivatalban lévő Jamunedzseh esetében, akinek sírkúpjain a következő feliratok olvashatóak:

jm3hy-hr wsjr jmj-r3 rwy.t whm.w nsw.t j3mw-ndh nb jm3h

Ellátott Ozirisz előtt, a bejárati csarnok felügyelője, a király hírnöke, Jamunedzseh, az ellátmány ura.

whm.w nsw.t tpj jmj-r3 rwy.t j3mw-ndh m3c-hrw

A király első hírnöke, a bejárati csarnok felügyelője, Jamunedzseh, az igazhangú.

Megfigyelhető, hogy a második feliratban, amely a magasabb hivatali címet tartalmazza, még a két titulus sorrendje is felcserélődött: az első királyi hírnök került előre, feltehetően azért, mert rangban, fontosságban megelőzte a másik címét, a bejárati csarnok felügyelőjét. Sírjában és emlékművein gyakoriságban az elsők között vannak ugyanezen

címei, de mellettük nagy számban szerepelnek a már korábban említett a *pat*-hoz tartozó, herceg, Alsó-Egyiptom pecsétőre, egyetlen barát, a Két Ország urának bizalmasa címek is.

Abban az esetben, amikor a sírtulajdonostól a sírkúpokon kívül más szöveges forrás – például sírban elhelyezett életrajz, életrajzi adatokat tartalmazó szobor vagy sztélé – is rendelkezésünkre áll, amelyek részletesebben megvilágítják hivatali pályafutását, az egyes sírkúpok készítésének ideje is közelebből behatárolható. A sírkúpokon szereplő nevek és címek elemzésével, valamint további, korábban előkerült és feldolgozott tárgyi emlékekhez kapcsolásával, a thébai nemesi nekropoliszba temetkező más személyekhez fűződő hivatali és/vagy rokoni kapcsolatok vizsgálatával tisztább képet kaphatunk a sírkúp-tulajdonosok között eddig feltárt viszonyokról, és ez a kutatás egy következő szakaszát jelenti.

Jegyzetek

- 1 A sírkúpok készítésének menetéről bővebben lásd Kruck 2012, 35–38. Korongon készült sírkúpokhoz lásd például British Museum, Inv. No. EA 9720, EA 9730; Metropolitan Museum of Art, Inv. No. 15.2.67, 15.2.69, 15.2.70, 30.6.61.
- 2 Eggebrecht 1977, 857–859; Zenihiro 2009, 15–19; valamint: <https://sites.google.com/view/funerarycones/geographical-distribution>.
- 3 Zenihiro 2009, 19–22; Kruck 2012, 24–25.
- 4 A kronológiához lásd Hornung–Krauss–Warburton 2006.
- 5 A pecsét nélküli sírkúpok esetében a datálást az előkerülés kontextusából, illetve az agyag összetételének anyagvizsgálatából lehet megállapítani, lásd Kruck 2012, 25, 38–40.
- 6 Használatuk legintenzívebb időszaka a Hatsepszut és III. Amenhotep uralkodása alatti intervallum volt, kb. Kr. e. 1479–1353 között. Ez az időszak mind az egyes sírkúptípusok számát, mind az egyazon tulajdonoshoz tartozó darabszámot tekintve kiemelkedő volt.
- 7 Az egyes elképzeléseket bemutató forrásokat összegyűjtve lásd: <https://sites.google.com/view/funerarycones/functions>
- 8 Champollion 1927, 164.
- 9 Mariette 1864, 145; Maspero 1884, 138; Petrie 1887, 23; Maspero 1889, 98; Budge 1893, 218; Maspero 1895, 166; Budge 1925, 394; Bruyère 1927, 19, 53–55.
- 10 Schiaparelli 1884, 25–27; Eggebrecht 1977, 858; Eigner 1984, 108, 112; Manniche 1988, 4; Hodel-Hoernes 2000, 12–13; Al-Thibi 2005, 53–54.
- 11 Birch 1858, 24–25; Rhind 1862, 136–138; Borchardt–Königsberger–Ricke 1934, 25–34; Reeves–Ryan 1987, 47–49; Ryan 1988, 165–170; Étienne 2009, 234.
- 12 Winlock 1928, 7; Badawy 1968, 441–442; Hayes 1990, 34; Polz 2007, 273–274; Kruck 2012, 19, 26, 38.
- 13 Ockinga 1993, 5.
- 14 Birch 1858, 24; Rhind 1862, 136; Winlock 1928, 23, fig. 4; Reeves–Ryan 1987, 48.
- 15 Andrea Gnirs személyes közlése alapján.
- 16 Lásd például az El Kabból származó agyagmodellen, Petrie Museum of Egyptian Archaeology, Inv. No. UC18400.
- 17 A TT 65 számú sírban és annak környékén a századfordulón P. E. Newberry végzett ásatásokat, akitől 1903-ban Sir R. Mond vette át a koncessziót és folytatta a feltárási munkákat. A sír a Mond által végzett ásatás alatt és után a Newberry által a környéken összegyűjtött leletek raktárául szolgált, így az jelenlegi ásatás megkezdésekor a sírban talált sírkúpok is minden bizonnyal ezeknek a leleteknek a részét képezik. Carter 1903, 49; Mond 1904; Mond 1905; Weigall 1908, 129; Collins 1976, 18.
- 18 Brack–Brack 1977, 84–85.
- 19 Az óegyiptomi adminisztráció felépítéséhez a különböző időszakokban lásd Helck 1954; Helck 1958; Baer 1960; Strudwick 1985; Grajetzki 2000.
- 20 Strudwick 2016, 9.
- 21 „A *pat* megnevezés predinasztikus eredetű, pontos értelme ismeretlen, a társadalom legfelső rétegéhez tartozó, talán örökletes kiváltságokkal rendelkező csoportot jelölt.” Kóthay–Gulyás 2007, 459.
- 22 Kóthay–Gulyás 2007, 456, 459.

Bibliográfia

- Al-Thibi, M. 2005. *Aspects of Egyptian Funerary Cones*. Liverpool.
- Badawy, A. 1968. *A History of Egyptian Architecture*. Berkeley.
- Baer, K. 1960. *Rank and Title in the Old Kingdom. The Structure of the Egyptian Administration in the Fifth and Sixth Dynasties*. Chicago.
- Birch, S. 1858. *History of Ancient Pottery*. Vol. 1. London.
- Borchardt, L. – Königsberger, O. – Ricke, H. 1934. „Friesziegel im Grabbauten”: *Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde* 70, 25–34.
- Brack, A. – Brack, A. 1977. *Das Grab des Tjanuni. Theben Nr. 74*. Archäologische Veröffentlichungen 19. Mainz am Rhein.
- Bruyère, B. 1927. *Rapport sur les fouilles de Deir El Médineh (1926)*. Fouilles de l'Institut Français d'Archéologie Orientale 4,3. Le Caire.
- Budge, E. A. W. 1893. *The Mummy. Chapters on Egyptian Funereal Archaeology*. Cambridge.
- Budge, E. A. W. 1925. *The Mummy. A Handbook of Egyptian Funerary Archaeology*. Cambridge.

- Champollion, J-F. 1927. *Notice descriptive des monumens égyptiens du Musée Charles X*. Paris.
- Collins, L. 1976. „The Private Tombs of Thebes. Excavations by Sir Robert Mond 1905 and 1906”: *Journal of Egyptian Archaeology* 62, 18–40.
- Davies, N. de G. 1925. *The Tomb of Two Sculptors at Thebes*. New York.
- Davies, N. de G. 1933. *The Tomb Nefer-hotep at Thebes*. Vol. 1. New York.
- Davies, N. de G. 1941. *The Tomb of the Vizier Ramose*. London.
- Davies, N. M. 1938. „Some Representations of Tombs from the Theban Necropolis”: *Journal of Egyptian Archaeology* 24, 25–40.
- Edgebrecht, A. 1977. „Grabkegel”: *Lexikon der Ägyptologie*. Vol. II. Wiesbaden, 857–859.
- Eigner, D. 1984. *Die monumentalen Grabbauten der Spätzeit in der thebanischen Nekropole*. Wien.
- Étienne, M. 2009. *Les portes du ciel: visions du monde dans l'Égypte ancienne*. Paris.
- Grajetzki, W. 2000. *Die höchsten Beamten der ägyptischen Zentralverwaltung zur Zeit des Mittleren Reiches*. Berlin.
- Hayes, W. C. 1990. *The Scepter of Egypt. The Hyksos Period and the New Kingdom (1675–1080 B.C.)*. New York.
- Helck, W. 1954. *Untersuchung zu den Beamtentiteln des ägyptischen Alten Reiches*. Ägyptologische Forschungen 18. Glückstadt – Hamburg – New York.
- Helck, W. 1958. *Zur Verwaltung des Mittleren und Neuen Reichs*. Probleme der Ägyptologie 3. Leiden–Köln.
- Hodel-Hoernes, S. 2000. *Life and Death in Ancient Egypt. Scenes from Private Tombs in New Kingdom Thebes*. Ithaca–London.
- Hornung, E. – Krauss, R. – Warburton, D. A. 2006. *Ancient Egyptian Chronology*. Leiden–Boston.
- Kampp, F. 1996. *Die thebanische Nekropole*. Mainz am Rhein.
- Kóthay K. A. – Gulyás A. 2007. *Túlvilág és mindennapok az ókori Egyiptomban*. Miskolc.
- Kruck, E. 2012. *Dra' Abu el-Naga I. Eindrücke. Grabkegel als Elemente thebanischer Grabarchitektur*. Wiesbaden.
- Manniche, L. 1988. *Lost Tombs. A Study of Certain Eighteenth Dynasty Monuments in the Theban Necropolis*. London – New York.
- Mariette, A. 1864. *Notice des principaux monuments exposés dans les galeries provisoires du Musée d'Antiquités Égyptiennes*. Alexandrie.
- Maspero, G. 1884. *Guide du visiteur au Musée de Boulaq*. Boulaq.
- Maspero, G. 1889. *Catalogue du Musée égyptien de Marseille*. Paris.
- Maspero, G. 1895. *Manual of Egyptian Archaeology and Guide to the Study of Antiquities in Egypt*. New York.
- Mond, R. 1904. „Report of Work Done in the Gebel esh-Sheikh Abd-el-Kurneh at Thebes January to March 1903”: *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte* 5, 97–104.
- Mond, R. 1905. „Report of Work in the Necropolis of Thebes during the Winter of 1903–1904”: *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte* 6, 65–96.
- Ockinga, B. 1993. „A Funerary Cone of Merymose”: *Ancient History Resources for Teachers* 23/1, 5.
- Petrie, W. M. F. 1887. *A Season in Egypt 1887*. London.
- Polz, D. 2007. *Der Beginn des Neuen Reiches: zur Vorgeschichte einer Zeitenwende*. Berlin.
- Reeves, N. – Ryan, D. P. 1987. „Inscribed Egyptian Funerary Cones in situ. An Early Observation by Henry Salt”: *Varia Aegyptiaca* 3/1, 47–49.
- Rhind, A. H. 1862. *Thebes, its Tombs and their Tenants, Ancient and Present*. London.
- Ryan, D. P. 1988. „The Archaeological Analysis of Inscribed Funerary Cones”: *Varia Aegyptiaca* 4/2, 165–170.
- Schiaparelli, E. 1884. *Il significato simbolico delle piramidi egiziane*. Turin.
- Strudwick, N. 1985. *The Administration of Egypt in the Old Kingdom. The Highest Titles and their Holders*. London.
- Strudwick, N. 2016. *The Tomb of Pharaoh's Chancellor Senneferi at Thebes (TT99). Volume 1: The New Kingdom*. Oxford–Philadelphia.
- Weigall, A. E. P. 1908. „A Report on the Tombs of Shêkh Abd' el Gûrneh and el Assasîf”: *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte* 9, 118–36.
- Winlock, H. E. 1928. „The Egyptian Expedition 1925–1927. The Museum's Excavations at Thebes”: *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 23, No. 2, Part 2, 3–58.
- Zenihiro, K. 2009. *The Complete Funerary Cones*. Tokyo.